

И.Қ.Тўрабоев,
ТДЮУ ўқитувчиси

НОРЕЗИДЕНТ ЮРИДИК ШАХСЛАРГА СОЛИҚ СОЛИШ ТАРТИБИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ АЛОҲИДА МАСАЛАЛАРИ

Аннотация: мазкур мақолада норезидент юридик шахсларга солиқ солиш тартибини такомиллаштиришнинг назарий-амалий жиҳатлари тадқиқ этилган. Ўзбекистон Республикаси солиқ қонунчилигига резидент солиқ тўловчининг назорат қилинувчи чет эл ташкилоти фаолиятига солиқ солиш бўйича тайёрланган қонун лойиҳаси таҳлили ҳамда уни такомиллаштириш бўйича таклиф ва мулоҳазалар берилган.

Калит сўзлар: солиқ резиденти, норезидент, назорат қилинувчи чет эл компанияси, солиқ тўловчи, солиқ солиш.

Аннотация: в данной статье исследованы теоретические и практические аспекты совершенствования порядка налогообложения нерезидентов юридических лиц. Проанализирован проект закона о внесении в налоговое законодательство Республики Узбекистан, предусматривающий налогообложение, контролируемой иностранной организацией налогового резидента Республики Узбекистан. Даны предложения по совершенствованию законопроекта.

Ключевые слова: налоговый резидент, нерезидент, контролируемая иностранная компания, налогоплательщик, налогообложение.

Abstract: in this article the author made research on theoretical and practical aspects of developing of taxation nonresident legal entities. The author has analyzed draft Law on taxation of controlled foreign companies of Uzbek tax residents and his recommendations on further developing of this draft law.

Key words: tax resident, nonresident, controlled foreign company, taxpayer, taxation.

Солиқлар даражаси юқори бўлган мамлакатларда фаолият юритувчи компаниялар, асосан, компаниялар гуруҳлари мазкур компания гуруҳига тушадиган умумий солиқ юкини пасайтириш мақсадида оффшор зоналарда яна бир корхона очиб, компаниялар гуруҳи томонидан олинган даромадларни, асосан пассив даромадларни тўплаш ҳамда ўзи резидент ҳисобланувчи давлатга мазкур даромадлардан солиқ тўлашдан иложи борича қочишга ҳаракат қиладилар. Бундай хатти-ҳаракатлар, асосан ўзининг бир қанча компаниялар тармоқларига эга бўлган компаниялар гуруҳи томонидан амалга оширилади.

Қуйида компаниялар гуруҳлари томонидан фойда солиғини тўлашдан бўйин товлаш бўйича амалда қўлланиладиган схемалардан бирини кўриб чиқамиз. Масалан, Германия резиденти бўлган юридик шахс маиший электрон буюмлар ишлаб чиқариш билан шуғулланиб келади. Германияда ушбу маҳсулотни сотишдан тушган даромадни тўлашдан қочиб уларни оффшор ҳудуд ҳисобланувчи Бермуд оролларидаги ўзининг 100% акцияларига эгалик қилувчи шўба корхонасига маҳсулотини ўз таннархида сотади. Албатта, маҳсулотни ўз нархида сотгандан сўнг фойда олмайди ва компания

Германияда ушбу битим натижасида солиқ тўламайди. Бермуд оролидаги компания ушбу маҳсулотни энди ўзининг шўба корхонаси ҳисобланувчи Ҳиндистондаги компанияга бозор нархида сотади, мазкур компания энди маҳсулотни бозор нархида сотса ҳам даромад олмайди ва даромад солиғи тўламайди. Фақатгина Бермуд оролида жойлашган компания даромад олади, аммо ушбу ҳудуд оффшор ҳудуд бўлгани учун у фойда солиғи тўламайди. Агар худди ўша Германия компанияси Бермуд оролидаги ўзининг шўба корхонасига интеллектуал мулк объектига олган патентни ўтказса ва мазкур шўба корхона патентдан фойдаланиш натижасида олинадиган роялтилардан ҳам Бермуд оролларида солиқ тўламайди ва натижада Германия солиқ резиденти олиши мумкин бўлган даромад оффшор ҳудудда тўпланади.

Шунга ўхшаш солиқларни режалаштириш схемалари натижасида ўзаро боғлиқ компаниялар занжиридаги битимлардан олинадиган фойда солиғи суммаси оффшор ҳудудда тўпланиб қолади.

Юқорида кўриб ўтилган солиқ солишдан бўйин товлаш бўйича ҳаракатларни амалга оширишни чеклаш мақсадида жаҳоннинг кўпгина давлатларида резидент солиқ тўловчилар томонидан солиқ тўловлари паст даражадаги ёки умуман солиқ олинмайдиган ҳудудларда, яъни оффшор ҳудудларда компаниялар ташкил этиб, ўз мамлакатидан солиқларни тўлашдан бўйин товлашни олдини олишга қаратилган “назорат қилинувчи чет эл компаниялари” қондаси (инг. controlled foreign company rules) ишлаб чиқилган ва амалиётга киритилган.

Мазкур қондалар ва қонунларнинг асосий моҳияти мамлакат иқтисодиётини деоффшоризациялаш, яъни даромадларни солиқлар даражаси паст бўлган ёки умуман солиқ тўланмайдиган ҳудудларга ўтказилишига тўсқинлик қилиш ҳамда оффшор ҳудудларда рўйхатга олинган компаниялар орқали солиқ солишдан бўйин товлаш билан курашишга қаратилган. Шунинг таъкидлаб ўтиш зарурки, баъзи мамлакатларнинг қонунчилиги нафақат оффшор ҳудудларда, балки дунёнинг барча давлатларида ташкил этилган компаниялар оладиган даромадига солиқ солишга қаратилган.

Назорат қилинувчи чет эл компаниялар қондаси илк бора 1962 йилда АҚШда амалга киритилган. АҚШ Ички Даромадлар кодекси (Internal Revenue Code)га киритилган қўшимчаларга кўра нazorat қилинувчи компаниянинг баъзи даромадлари уни назорат қилувчи АҚШ акциядорининг жами даромадларисирасига киритилиши ва ушбу даромадлардан солиқ тўлашни назарда тутати [1].

Орадан кўп ўтмай бошқа ривожланган давлатлар, жумладан, Германия (1972 йил), Канада (1975 йил), Япония (1978 йил), Франция (1980 йил) ҳамда Буюк Британия (1984 йил) давлатлари мазкур қондаларни ўз солиқ қонунчилигига татбиқ этганлар [2, 25-р]. Ҳозирги пайтда жаҳоннинг 30 дан ортиқ давлатларида назорат қилинувчи чет эл компаниялари қондаси қўлланиб келинмоқда.

Россия Федерациясида ҳам солиқларни тўлашдан бўйин товлаш мақсадида кўплаб компаниялардан оффшор ҳудудлардаги компаниялар орқали битимлар схемаларини амалга ошириши туфайли жуда катта маблағлардан солиқ олинмай келган. Масалан, Россия Банки берган маълумотларга кўра Россия Федерацияси компаниялари томонидан 2007 йил

давомида чет элга 46,3 млрд АҚШ доллари миқдорида инвестиция киритилган бўлса, уларнинг аксар қисми оффшор ҳудудларга, масалан, Кипрга 15,3 млрд АҚШ доллари, Бермуд оролларига эса 2,7 млрд АҚШ доллари, Нидерландия қироллигига эса 12,7 млрд АҚШ долларидасармоя, яъни мамлакатдан олиб чиқиб кетилган капиталнинг 71 фоизига тўғри келган [3]. Юқорида кўрсатилган ҳолатлар натижасида мамлакатда солиқ резидентлари томонидан солиқ тўлашдан бўйин товлашни олдини олиш мақсадида “назорат қилинувчи чет эл компаниялари” қоидасини амалга киритиш бўйича ҳаракатлар бошланди.

Россия Федерациясида ҳам 2015 йил 1 январидан бошлаб “назорат қилинувчи чет эл компаниялари” қоидаси амалга киритилди, яъни мамлакат Солиқ кодексига мазкур жараёни тартибга солувчи нормалар киритилди [4].

Ўзбекистон Республикасида мамлакат солиқ резидентлари томонидан бошқариладиган ёки назорат қилинадиган норезидент юридик шахсларнинг оффшор ҳудудлардаги фаолияти натижасида оладиган даромадларига солиқ солишни такомиллаштириш мақсадида амалдаги солиқ қонунчилигига “назорат қилинувчи чет эл ташкилотлари” институти ва мазкур чет эл компанияларидан олинган даромадларга солиқ солиш қоидасини амалга киритиш бўйича ишлар олиб борилмоқда. Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси томонидан ишлаб чиқилган ҳамда мазкур қоидаларни ўз ичига олган “Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексига қўшимча ва ўзгартиришлар киритиш тўғрисида”ги қонуни лойиҳаси 2016 йил 22 февралдан 8 мартга қадар www.regulation.gov.uz Ўзбекистон Республикаси норматив ҳуқуқий ҳужжатларнинг муҳокамаси порталида муҳокама учун кенг омма эътиборига тақдим этилди.

Мазкур қонунчилик ташаббуси Ўзбекистон Республикаси ҳудудидан ташқарида фаолият юритувчи корхоналарга эгаллик қилувчи ёки уларни назорат қилувчи юридик ва жисмоний шахслар даромадларига солиқ солишни тартибга солишга қаратилгани учун анча муҳим ва аҳамиятли ҳисобланади. Мазкур қонун лойиҳаси амалдаги Солиқ кодекси 22-моддасига, яъни Солиқ кодексига қўлланиладиган асосий тушунчалар сирасига “солиқ резиденти” тушунчасини киритишни назарда tutади. Таклиф этилаётган қонун лойиҳаси қоидаларига кўра *“солиқ резиденти – фойда (даромад) олиш мақсадида ўзлари томонидан назорат қилинувчи чет эл ташкилотлари устав капиталида акцияларга, улушларга эгаллик қилувчи ҳамда назорат қилувчи шахс ҳисобланувчи Ўзбекистон Республикасида рўйхатдан ўтган жисмоний ва юридик шахслардир”*. Мазкур солиқ резиденти тушунчаси юридик шахслар учун муаммо туғдирмасада, жисмоний шахслар учун бирмунча аниқлик киритилишини талаб этади. Чунки амалдаги Солиқ кодексига, умуман халқаро тан олинган жисмоний шахсларга солиқ солиш принципларида уларни “инкорпорация” принципи, яъни рўйхатдан ўтиш принципи эмас, балки “резидентлик” принципи қўлланиб келинади. Бунда жисмоний шахснинг муайян мамлакат ҳудудида қанча муддат доимий бўлиб туришига асосланиб аниқланади. Амалдаги қонунчиликка кўра Ўзбекистон Республикасида доимий яшаб турган ёки жорий солиқ даврида яқунланаётган ҳар қандай кетма-кетликдаги ўн икки ойлик давр ичида

жами бир юз саксон уч кундан ортиқ муддат Ўзбекистон Республикасида турган жисмоний шахс Ўзбекистон Республикаси резиденти деб ҳисобланади. Агар қонун лойиҳасида белгиланган тарзда солиқ резиденти тушунчаси қабул қилинадиган бўлса, жисмоний шахсларни солиқ резиденти ҳисобида рўйхатдан ўтказиш муаммоси пайдо бўлади. Агар амалдаги Солиқ кодексига тушунча бўйича, яъни жисмоний шахсни мамлакат ҳудудида маълум бир муддат бўлиб туришига қараб белгиланса, Ўзбекистон Республикасига маълум муддатга, айтайлик 1 йилга фаолият юритгани келган чет эл фуқароси ўзининг назорат қилувчи компанияси бўйича солиқ тўлаши ҳамда маълумотлар тақдим этишига тўғри келади. Шунинг учун жисмоний шахс солиқ резидентларининг мамлакат ташқарисидаги активларига, жумладан улар томонидан назорат қилинувчи компаниялар даромадларига солиқ солишда мазкур солиқ резидентнинг Ўзбекистон Республикаси ҳудудида қанча вақт давомида бўлиб туришлик даврига қараб даражаланса, мақсадга мувофиқ бўлар эди.

Масалан, Буюк Британия CFC rules (назорат қилинувчи компаниялар қоидаси) га кўра недомоцилийлар, яъни чет элликларнинг Буюк Британия ҳудудидан ташқарисидаги активларига 7 йилгача солиқ солинмайди [5]. Ундан кейинги йилларда эса маълум бир суммадан солиқ тўлашга тўғри келади.

Қонун лойиҳаси амалдаги Солиқ кодексига 114-1-моддасини, яъни Солиқ резиденти солиқ солиш базасига назорат қилинувчи чет эл компаниясидан ҳисобланган фойда улушини киритмаганлиги учун жавобгарликни назарда тутувчи моддани киритишни ўз ичига олган. Агар солиқ резиденти назорат қилинувчи чет эл компаниясидан ҳисобланган фойда улушини ўзининг солиқ солиш базасига киритмаганлик сабабли солиқ тўламаса ёки тўла миқдорда тўламаса назорат қилинувчи чет эл компаниясидан ҳисобланган фойда улушининг 20% миқдорида жарима тўлаши назарда тутилган.

Албатта, ҳар бир мамлакатнинг мазкур қоидаларнинг қабул қилишидан мақсади унинг ҳуқуқ тизимига кўра турличадир. Масалан, АҚШда назорат қилинувчи компаниялар қоидасига кўра нафақат оффшор ҳудудларда рўйхатдан ўтган, балки дунёнинг ҳар қандай мамлакатига фаолият олиб бораётган назорат қилинувчи компаниялар тушунилади. Баъзи мамлакатларда эса оффшор ҳудудлар рўйхати белгиланса, баъзиларида эса оффшор ҳудудлар ҳамда назорат қилинувчи компаниялар даромад солиғи олинмайдиган давлатлар рўйхатлари ҳам тасдиқланади.

Юқоридаги қонун лойиҳасини янада такомиллаштириш ва Ўзбекистон Республикасида назорат қилинувчи чет компаниялар тўғрисидаги қоидаларни амалиётга киритиш учун қуйидагиларни амалга ошириш зарур деб ҳисоблаймиз.

Биринчидан, солиқ қонунчилигига киритилиши таклиф этилаётган “солиқ резиденти” тушунчасидаги жисмоний шахс мақомини қайта кўриб чиқиш зарур. Бунда мазкур тушунчани умумэътироф этилган принципларга ҳамда амалдаги Солиқ кодексига норезидент тушунчаси билан боғлаш зарур. Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси солиқ резидентимақомини олувчи чет эл жисмоний шахсларининг назорат қилувчи ташкилотлардаги акция

ва улушларидан олинадиган даромадларга солиқ солишда уларнинг мамлакатда бўлиб туришларини инобатга олган ҳолда амалга оширишни ҳам кўриб чиқиш ва бу бўйича халқаро тажрибани ўрганиб чиққан ҳолда мазкур “солиқ резиденти” тушунчасига ўзгартириш киритилса, мақсадга мувофиқ бўлар эди.

Иккинчидан, Ўзбекистон Республикаси солиқ резидентининг назорат қилинувчи чет эл ташкилотининг қандай фойдаси (даромади)га солиқ солинишига ҳам аниқлик киритиш зарурдир. Назорат қилинувчи чет эл компаниялар тўғрисида қоидаларни қабул қилган давлатларнинг асосий қисмида фақатгина назорат қилинувчи чет эл компанияларининг пассив даромадлари (дивиденд, роялти ва бошқалар) ҳамда уларнинг фақатгина оффшор юрисдикцияларда олинган даромадларига солиқ солинади.

Учинчидан, қонун лойиҳасида қўлланилаётган терминларни бир хиллаштириш зарур. Чунки қонун лойиҳасининг асосий моддаларида “контролируемая иностранная организация” термини қўлланилган бўлса, яна бир жойида “контролируемая иностранная компания” термини қўлланилган.

Умуман олганда, мазкур қоидаларни амалиётга киритиш Ўзбекистон Республикаси солиқ резидентлари томонидан назорат қилинувчи чет эл компанияларининг даромадларига солиқ солиш орқали солиқ резидентларининг солиқ тўлашдан бўйин товлашни олдини олишга ҳамда бунинг натижасида Ўзбекистон Республикаси бюджетининг эҳтимолий йўқотишларини олдини олишда муҳим аҳамият касб этади.

Адабиётлар рўйхати:

1. 26 US Code. part 4. Chapter 61. Section 7. Controlled Foreign Corporations.
2. Reuven S. Avi-Yonah, International Tax as International Law: An Analysis of the International Tax Regime, Cambridge University Press, 2007. – P. 25.
3. Старженецкая Л.Н. Правила налогообложения контролируемых иностранных компаний : опыт зарубежных стран и возможность применения в России. // Журнал Налоговед. 2013. – №9.
4. Федеральный закон от 24 ноября 2014 г. № 376-ФЗ “О внесении изменений в части первую и вторую Налогового кодекса Российской Федерации (в части налогообложения прибыли контролируемых иностранных компаний и доходов иностранных организаций)”.
5. Николаева А.Н. Контролируемые иностранные компании: российский законопроект и опыт Великобритании. // Журнал Налоговед. 2014. – №6.

Б.Қодиров,

ТДЮУ мустақил изланувчиси
юридик фанлар номзоди

ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ СУБЪЕКТЛАРИ ЎРТАСИДАГИ ҲУҚУҚИЙ МУНОСАБАТЛАРНИНГ ЎЗИГА ХОС ЖИҲАТЛАРИ

Аннотация: мазкур мақолада таълим-тарбия жараёни иштирокчилари ўртасида юзага келадиган ҳуқуқий муносабатларнинг ўзига хос жиҳатлари таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: таълим, ҳуқуқий муносабат, субъект, таълим жараёни иштирокчилари, олий таълим муассасаси, ҳуқуқ.

Аннотация: в статье проанализированы особенно-сти правовых отношений, возникающих между участниками образовательно-воспитательного процесса.

Ключевые слова: образования, правовые отношения, субъект, участники образовательного процесса, высшее образовательное учреждение, право.

Abstract: the article considers the peculiarities of legal relations that take place between the participants of education and upbringing process.

Key words: education, legal relations, subject, participants of education process, institutions of higher education, law.

Таълим-тарбия жараёнида юзага келадиган муносабатларнинг ўзига хос хусусиятлари таълим субъектлари ўртасидаги ҳуқуқий муносабатларда намоён бўлади.

Таъкидлаш жоизки, олий таълим муассасаларида фуқароларга олий таълим бериш орқали пайдо бўладиган турли ҳуқуқий муносабатлар ўзига хос хусусиятга эгадир. Олий таълимнинг умумий жиҳатлари ва шу соҳадаги муносабатлар шундан иборатки, бунда мазкур муносабатлар ўзининг мазмуни ва тавсифига кўра муайян йўналиш ҳисобланмайди, яъни муносабатлар ўзининг йўналиши бўйича турли ҳуқуқий соҳаларнинг нормалари орқали тартибга солиниши ҳам мумкин.

Масалан, ота-оналар фарзандларининг олий таълим муассасаларига ўқишга қабул қилиниши арафасида уларнинг билимларини ошириш ҳаракатида бўладилар, ўша пайтда маълум бир олий таълим муассасасининг тайёрлов курслари ёки “репетиторлар” хизматида мурожаат қилишади. Ҳар бир вазиятда ота-оналар у ёки бу субъектлар билан таълим хизматларидан фойдаланиш учун педагогик, фуқаролик, молиявий ва меҳнат муносабатларига киришадилар. Демак, олий таълимга оид муносабатлар нафақат таълим қонунчилиги, балки турли ҳуқуқ соҳаларининг нормалари билан ҳам тартибга солинади.

Шу нуқтаи назардан олий таълим муассасалари, фуқаролар ҳамда бошқа субъектлар ўртасида пайдо бўладиган ҳуқуқий муносабатларни қуйидагича таҳлил қилиш мумкин.

1. Таълим-тарбия муносабатлари. Бунга олий таълим муассасаларининг профессор-ўқитувчилари билан таҳсил олувчи, тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи шахс билан таҳсил олувчи, олий таълим муассасаси билан профессор-ўқитувчи ўртасидаги муносабатлар киради. Шу билан бир қаторда, айрим

олимлар томонидан педагогик муносабатлар таълим тизими муносабатларининг асосийси сифатида эътироф этилади. Бундан ташқари, педагогик муносабатлар нафақат таълим ҳуқуқида, балки педагогика йўналишида ҳам ҳуқуқий тартибга солишнинг предмети дея, қайд этилади. Қолган бошқарув, меҳнат, молиявий ва бошқа муносабатлар иккинчи даражали ёрдамчи муносабатлар ҳисобланади.

Таълим-тарбия ҳақида сўз борар экан, энг аввало, тарбия масаласи менталитетимиздан келиб чиқиб, мамлакатимизга хос бўлган муайян жараён дея эътироф этиш мумкин.

Тарихга назар ташласак, Амир Темур даврида ҳам давлат миқёсида ва шахсан ўзи очган масжид-мадрасаларда билим бериш мазмунининг сифатли бўлишига ҳам катта аҳамият берган. Таълим муассасаларида ёшларга давлатнинг қонун-қоидалари билан бир қаторда тарбия масаласига ҳам алоҳида эътибор қаратилган бўлиб, ёшларнинг комил инсон бўлиб етишишини таъминлайдиган масала сифатида қаралган.

Ёш авлодни ота-боболаримизнинг муносиб ворислари бўлиб вояга етишида, XXI аср талабларига ҳар томонлама жавоб берадиган комил инсон бўлиб камол топишларида Соҳибқирон Амир Темурнинг маънавий мероси биз учун доимо қимматли манба бўлиб қолаверади. Демак, бугунги давр талабидан келиб чиқиб, ёшлар муаммоларини ҳал этиш мамлакат тараққиёти ва хавфсизлигининг кафолати экан, миллий тараққиётнинг муҳим вазифаларини ҳал этишда ёшларга таълим-тарбия бериш жараёнида барча зарур шароитларни яратиш, замонавий билим ва касб-хунарга эга, дунё майдонида ўз тенгдошлари билан беллашишга қодир бўлган ёшларни тарбиялаш таълим соҳасида фаолият юритаётган кўп сонли устоз – мураббийлар олдида турган ўта муҳим ва масъулиятли вазифалардан биридир.

2. Бошқарув муносабатлари. Таъкидлаш жоизки, бошқарув давлат пайдо бўлмасдан олдин вужудга келган бўлиб, кимnidир ёки ниманидир ёхуд қандайдир фаолиятни йўналтириш, унга раҳбарлик қилиш маъносини англатади.

Ҳуқуқшунос олим Ю.Н. Стариловнинг фикрича, бошқарув – бошқарув субъектининг бошқарув объектига нисбатан мақсадга мувофиқ ва доимий таъсир этиш жараёни ҳисобланади. Бунда бошқарув объекти сифатида турли хилдаги ҳодисалар ва жараёнлар, жумладан, инсон, жамоа, ижтимоий жамоатчилик, механизмлар, технологик жараёнлар ва бошқалар намоён бўлиши мумкин. Бошқарув субъектининг объектга нисбатан таъсири – бу бошқарув жараёнини таъминловчи механизм, яъни мақсадга мувофиқ ва қилишган ҳолда функцияланувчи ўзаро боғлиқ элементлардир. Бошқарув жараёнидаги бу элементлар орқага қайтиш принципи асосида ягона тизимга бирлашади [1, 19 бет].

Шунингдек, бошқарув бу – ташкил этувчи, ижтимоий бошқарув фаолиятининг бир тури бўлиб, жамиятни ёки бўлмаса маълум бир йўналишни бошқаришдир. Унда жамият аъзоларининг биргаликдаги муайян ҳаракатларни бир-бирига мослиги ва интизоми таъминланади.

Турли даражадаги ижро этувчи ва бошқарувчи фаолият давомида ҳўжалик юритиш, ижтимоий-маданий ва маъмурий, сиёсий, қурилиш, таълим

соҳасидаги вазифаларни бажарувчи кишиларнинг биргаликдаги фаолияти ташкил этилади. Давлат бошқарув органлари бошқариш соҳасидаги муносабатларни тартибга солишни амалга оширадилар, бошқариладиган тизимларнинг фаолият кўрсатиш билан боғлиқ умумий масалаларни ҳал қиладилар, бошқариш муносабатлари қатнашчиларининг фаолиятларини бирлаштирадилар ва мувофиқлаштирадилар.

Бу каби муносабатларга олий таълим муассасалари билан таълим бўйича давлат бошқарув органлари, олий таълим муассасалари билан маҳаллий давлат ҳокимият органлари, олий таълим муассасасининг турли кўринишдаги бошқарув бўлинмалари (ректорат билан факультет, ректорат билан илмий кенгаш, факультет билан кафедра ва ҳ.к.) ўртасидаги муносабатлар киради. Мазкур муносабатлар хусусиятига кўра ўқув-услубий ва ташкилий характерга эга ҳисобланади.

3. Меҳнат муносабатлари. Бунга иш берувчи сифатида олий таълим муассасаси раҳбарияти билан педагог ходим, давлат бошқарув органлари билан олий таълим муассасасининг раҳбар ходимлари, бошқарув органи аппарати ходимлари ўртасида пайдо бўладиган муносабатлар киради. Бунда иш берувчи билан ходим ўртасидаги муносабатлар меҳнат қонунчилигига оид норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар билан тартибга солинади.

Мамлакатимизда олий таълим тизимидаги меҳнатга оид муносабатлар, хусусан, олий таълим муассасалари раҳбар кадрларини лавозимларига тайинлаш каби ўзига хос хусусиятларга эга.

Олий таълим муассасасининг раҳбари, яъни ректори олий таълим муассасаси бўйсунувчи вазирлик (идора) раҳбарининг тавсиясига кўра, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори асосида лавозимига тайинланади. Олий таълим муассасасининг проректорлари Ўзбекистон Республикаси Президенти девони тегишли хизматининг розилиги асосида олий таълим муассасаси бўйсунувчи вазирлик (идора)нинг буйруғи асосида лавозимига тайинланса, факультет деканлари вазирлик (идора)нинг келишуви асосида олий таълим муассасаси ректорининг буйруғи билан лавозимига тайинланади.

Бундан ташқари, олий таълим муассасалари педагогларини ишга қабул қилишнинг алоҳида механизми жорий қилинган бўлиб, ушбу муносабатлар Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2006 йил 10 февралдаги “Олий таълим муассасаларига педагог ходимларни танлов асосида ишга қабул қилиш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида”ги 20-сонли қарори билан тасдиқланган “Олий таълим муассасаларига педагог ходимларни танлов асосида қабул қилиш тартиби тўғрисидаги низом” [2] билан тартибга солинади.

Шундай экан, меҳнат муносабатлари юқорида қайд этилган жараёнларда яққол намоён бўлади ва ўз ифодасини топади.

4. Фуқаролик-ҳуқуқий муносабатлар. Бунга олий таълим муассасалари ходимлари, олий таълим муассасалари билан давлат бошқарув органлари, жамоат ташкилотлари, корхоналар, олий таълим муассасалари билан фуқаролар ўртасидаги мулкӣ, шахсий номулкӣ муносабатлар киради.

Ҳар қандай ҳуқуқ соҳасининг тартибга соладиган ҳуқуқий муносабатлар доираси мавжуд бўлгани каби

фуқаролик-ҳуқуқий муносабатлар ҳам доимо ривожланишда бўлиб, иштирокчиларнинг тенг ҳуқуқлилик асосидаги ўзаро алоқаларидан иборатдир.

Фуқаролар ва юридик шахслар ҳар доим турли хил (иқтисодий, маданий, маънавий ва ҳ.к.) эҳтиёжларни қондиришга муҳтож бўладилар. Бу мақсадда улар мулкка эга бўладилар, бир-бирларига турли хил хизматлар кўрсатадилар ва ишлар бажарадилар. Давлат фуқаролик қонунчилиги билан мулккий ва у билан боғлиқ номулкий муносабатларни, фуқаролик-ҳуқуқий муносабат иштирокчиларининг фуқаролик-ҳуқуқий мақомини тартибга солади, мулкдорнинг мулкка эга бўлиш имкониятини яратади ва уларнинг товар-пул муносабатларида иштирокини таъминлайди. Мулккий муносабатлар, шунингдек фуқаролик муомаласидаги муносабатлар иқтисодий қонунлар асосида ривожланади, лекин уларнинг ривожланиши, мустақамланишига давлат фуқаролик-ҳуқуқий нормалар орқали таъсир кўрсатади.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, фуқаролик-ҳуқуқий муносабат деб, юридик жиҳатдан тенг бўлган шахслар ўртасида вужудга келадиган ва фуқаролик-ҳуқуқий нормалар билан тартибга солинадиган ижтимоий муносабатга айтилади. Шахслар (давлат бошқарув органлари, олий таълим муассасалари, ходимлар, бошқа ташкилотлар) ўртасида тузиладиган олди-сотди, маҳсулот етказиб бериш, бирор-бир ишни бажариш, ижара, қарз тўғрисидаги шартномалар фуқаролик-ҳуқуқий муносабатлар жумласига киради.

5. Молиявий-ҳуқуқий муносабатлар. Молиявий фаолият, қолаверса, ҳар қандай фаолият соҳасида давлат олдида турган вазифаларни амалга ошириш учун мазкур жараёнда юзага келадиган муносабатларни ҳуқуқий тартибга солиш лозим бўлади. Молиявий-ҳуқуқий нормалар ёрдамида тартибга солинадиган ижтимоий муносабатлар молиявий-ҳуқуқий муносабатлар ҳисобланади.

Молиявий-ҳуқуқий муносабат ҳуқуқий муносабатларнинг муайян бир турини ташкил этиб, ушбу муносабат орқали ҳар қандай ҳуқуқий муносабатга хос бўлган умумий хусусиятларни ўз ичига қамраб олади.

Молиявий-ҳуқуқий муносабат – бу молия ҳуқуқи нормалари билан тартибга солинадиган ижтимоий муносабатлар бўлиб, унинг иштирокчилари юридик ҳуқуқ ва мажбуриятларга эга бўлади ҳамда нормаларда кўрсатилган давлат пул жамғармаларини ва даромадларини ташкил этиш, тақсимлаш ва улардан фойдаланиш бўйича муайян кўрсатмаларни бажаради.

Бу каби муносабатга олий таълим муассасаси билан таъсисчи ёки давлат бошқарув органлари, олий таълим муассасаси билан тегишли молия идоралари, олий таълим муассасаси билан ходимлар ўртасидаги муносабатлар киради.

6. Ижтимоий-таъминот муносабатлари. Инсон, унинг манфаатлари ва эҳтиёжлари уларни ҳар томонлама барқарорлаштириш, изчил ижтимоий ҳимоя сиёсатини амалга ошириш, эркин ва фаровон ҳаётни бунёд этиш, жамият ва шахс манфаатлари ўзаро алоқадорлиги уйғунлигини таъминлаш зарурати билан белгиланади.

Давлатимиз томонидан олиб борилаётган ислохотларнинг барчаси моҳиятан шахснинг турмуш даражасини яхшилашга қаратилган. Шу мақсадда мамлакатимизда иқтисодий ислохотларнинг биринчи босқичларидаёқ Ўзбекистоннинг бозор

муносабатларига ўтишнинг ўзига хос тамойилларидан бири бўлмиш аҳолини кучли ижтимоий ҳимоялашга киришилди.

Фуқаролар учун зарур ижтимоий-маиший, ижтимоий-иқтисодий шарт-шароитлар яратиб бериш уларнинг Ўзбекистон Республикаси Конституциясида белгиланган ижтимоий-иқтисодий ҳуқуқ ва эркинликларини амалда таъминлаш орқали рўёбга чиқарилади.

Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида ҳам фуқароларнинг муҳим ижтимоий ҳуқуқларидан бири – ижтимоий таъминот олиш ҳуқуқи алоҳида мустақамлаб қўйилган. Унга кўра ҳар ким кексайганда, меҳнат лаёқатини йўқотганда, шунингдек боқувчисидан маҳрум бўлганда ва қонунда назарда тутилган бошқа ҳолларда ижтимоий таъминот олиш ҳуқуқига эга.

Бу жараён олий таълим муносабатлари қатнашчилари ўртасидаги пенсия, стипендия, нафақа ва бошқа ижтимоий имтиёزلарга оид муносабатлар орқали намоён бўлади.

7. Оилавий муносабатлар. Ёшларни ҳар томонлама маънавий етук баркамол шахс сифатида тарбиялаш мураккаб ва муҳим вазифалардан бўлиб, оила, таълим муассасалари, маҳалла ва жамоатчилик бу юксак мақсадни амалга оширишда бевосита бирдек масъулдирлар.

Баркамол шахсни тарбиялашда, болани дунёга келганидан бошлаб то вояга етгунга қадар бўлган даврдаги психологик хусусиятларини билиш, туғма лаёқатларини аниқлаш, шунингдек қулай муҳит яратиш, таълим тизимида фаол иштирокини таъминлашда тарбиячилар, педагоглар ва психологлар билан бир қаторда ота-оналар ҳам масъулдирлар.

Таълим муассасасида фаолият кўрсатаётган педагог билим бериш билан бир қаторда таҳсил олувчининг ўқиши, одоби, хулқи, ўзини тутиши каби ҳолатларидан хабардор бўлиб турмоғи лозим. Шунинг учун талаба-ўқувчиларнинг ота-оналари билан алоқа боғлаб, улар билан ҳамкорликни йўлга қўйиши даркор. Шунинг учун ҳам педагогик ахлоқда ўқитувчи билан ота-оналарнинг ўзаро муносабатлари, муомаласига катта эътибор берилади.

Ота-оналар иштироки ахлоқий-тарбия йўналишидаги муносабатлардан ташқари яна бир муҳим жараёнда намоён бўладики, бунда фарзандларини олий таълим муассасаларида ўқитишлари учун тўлов-контракт маблағларини тўлаши орқали ушбу муносабатга киришадилар. Бу ҳам, ўз навбатида, таълим соҳасидаги оила муносабатларининг муайян турларидан бири ҳисобланади.

Юқорида қайд этилганлардан кўриниб турибдики, таълим субъектлари таълим-тарбия жараёнида юзага келадиган ва ўзига хос хусусиятларга эга турли хил муносабатларнинг иштирокчиси бўлишини кузатишимиз мумкин. Дарҳақиқат, ҳар бир таълим субъекти барча муносабатларда иштирок этиши учун айтилган пайтда ушбу муносабатларни тартибга солувчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар яратилганлигини алоҳида таъкидлаш зарур.

Адабиётлар рўйхати:

1. Бахрах Д.Н., Россинский Б.В., Старилов Ю.Н. Административное право. Учебник для вузов. – М.: Норма, 2004. – 280 с.

2. Олий таълим муассасаларига педагог ходимларни танлов асосида қабул қилиш тартиби тўғрисидаги низом” //Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. – 2006. – № 6-7, – 36-модда.

С.Садиков,

Самостоятельный соискатель ТГЮУ

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРАВОВЫХ ОСНОВ СИСТЕМЫ «ЭЛЕКТРОННОЕ ПРАВИТЕЛЬСТВО» В УЗБЕКИСТАНЕ

Аннотация: данная статья посвящена вопросам совершенствования правовых основ системы “Электронного правительства” в Узбекистане. В статье приведены термины и определения, фигурирующие в оценке качества оказания государственных услуг в рамках внедрения “Электронного правительства” в государственное управление.

Ключевые слова: государственные услуги, концепция, информация, онлайн-среда, фронт-офис, трансформация, демократия, гражданское общество, электронное правительство.

Аннотация: мақола Ўзбекистонда “электрон ҳукумат” тизимининг ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш масалаларига бағишланган. Мақолада давлат бошқарувига “электрон ҳукумат” тизимини жорий қилиш шароитида давлат хизматларини баҳолашда учрайдиган терминлар ҳамда тушунчалар келтирилган.

Калит сўзлар: давлат хизматлари, онлайн-муҳит, фронт-офис, трансформация, демократия, фуқаролик жамияти, электрон ҳукумат.

Abstract: This article is dedicated to the improvement of the legal framework of the system of "electronic government" in Uzbekistan. The article contains terms and definitions appearing in the evaluation of the quality of public services in the framework of the implementation of "e-government" in the public administration.

Key words: public services, concept, information, online environment, the front office, transformation, democracy, civil society, e-government.

Узбекистан является интегрированной частью глобального тренда по предоставлению услуг электронного правительства. Это означает приближение государственного управления к своим непосредственным клиентам – гражданам и предпринимателям посредством применения электронных услуг к событиям человеческой жизни, а также перемещения процедур регистрации бизнеса в более удобную онлайн-среду. Такие шаги повлекут за собой большие изменения как концептуального, так и практического характера. Становится очевидным из последних изменений в правовой среде в сфере ИКТ в целом и электронного правительства, в частности, что Узбекистан намерен значительно ускорить этап трансформации, уделяя особое внимание развитию фронт-офисов оказания услуг.

Обеспечение государством высокого уровня информированности создает условия для повышения политической активности населения, углубления демократических процессов, в результате чего обеспечивается участие граждан в жизни общества и государства.

Первый Президент Республики Узбекистан И.А.Каримов в своем докладе “Концепция дальнейшего углубления демократических реформ и формирования гражданского общества в стране”, выступая на совместном заседании палат Парламента,